Volume II (2016)

S. KILIÇ, *Antalya’da Tek Kubbeli Cami ve Mescitler (Osmanlı Dönemi)*.
Antalya 2015. Antalya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 176 sayfa (114
fotoğraf ve 30 çizim ile birlikte). ISBN: 9786056472275

Lokman TAY

*Libri: Kitap Tanıtımı, Eleştiri ve Çeviri Dergisi’*nde bulunan içeriklerin tümü kullanıcılara açık, serbestçe/ücretsiz ‘açık erişimli’ bir dergidir. Kullanıcılar, yayıncıdan ve yazar(lar)dan izin almaksızın, dergideki kitap tanıtımı, eleştiri ve çevirileri tam metin olarak okuyabilir, indirebilir, dağıtabilir, çıktısını alabilir ve kaynak göstererek bağlantı verebilir.

Libri, uluslararası hakemli elektronik (online) bir dergi olup değerlendirme süreci biten kitap tanıtımı, eleştiri ve çeviriler derginin web sitesinde (www.libridergi.org) yıl boyunca ilgili sayının içinde (Volume II: Ocak-Aralık 2016) yayımlanır. Aralık ayı sonunda ilgili yıla ait sayı tamamlanır.

Dergide yayımlanan eserlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.

Atıf Düzeni L. Tay, *Antalya’da Tek Kubbeli Cami ve Mescitler (Osmanlı Dönemi)*. Yazar: S. Kılıç. *Libri* II (2016) 431-434. DOI: 10.20480/lbr.2016032

Geliş Tarihi: 10.10.2016 | Kabul Tarihi: 25.11.2016 | Elektronik Yayın Tarihi: 20.12.2016

URL: <http://dx.doi.org/10.20480/lbr.2016032>

Editörya Phaselis Project
www.phaselis.org

S. KILIÇ, *Antalya’da Tek Kubbeli Cami ve Mescitler (Osmanlı Dönemi)*. Antalya 2015. Antalya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 176 sayfa (114 fotoğraf ve 30 çizim ile birlikte). ISBN: 9786056472275

Lokman TAY*

Yazarın “*Antalya’da Yer Alan Osmanlı Dönemi Tek Kubbeli Cami ve Mescitler*” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiş olan kitap, *Giriş* (11-16), *Katalog* (17-154), *Değerlendirme* (155-170), *Sonuç* (171-173) ve *Kaynakça* (174-176) olmak üzere beş bölümde ele alınmıştır. *Giriş* bölümü dört, *Katalog* bölümü on yedi, *Değerlendirme* bölümü ise altı alt başlıktan oluşmuştur. Değerlendirme bölümünde her alt başlık çok sayıda yan başlığa ve yan başlıklar da ara başlıklara ayrılmıştır. Kitap 30 çizim ve 114 renkli fotoğrafla birlikte kuşe kâğıda basılmıştır.

Dört ayrı alt başlık altında ele alınan *Giriş* (11-16) bölümünde konunun tanımı, sınırları, önemi, araştırma yöntemi, Antalya tarihi ve de yararlanılan kaynaklar hakkında bilgi verilmiştir. Konunun sınırlarını, Antalya il, ilçe ve köylerinde Osmanlı Dönemi’nde inşa edilmiş tek kubbeli cami ve mescitler oluşturmuştur. Yapılan çalışma neticesinde 17 adet cami ve mescit çalışmaya dâhil edilmiştir.

Araştırma yöntemi olarak kütüphane taraması ve de arazi çalışması gerçekleştirilmiştir. Akabinde, tespit edilen ve günümüze ulaşan yapılar yerinde görülüp fotoğraf ve çizimle belgelenecek, paralelinde söz konusu yapıların ayrıntılı mimari tanımlamaları yapılmıştır. Ayrıca, Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi’nden söz konusu yapılardan vakfiyeleri olanlar tespit edilerek değerlendirilmiştir. Son olarak, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü’nden de yapıların onarımıyla ilgili arşiv belgelerine yer verilmiştir.

Bugüne kadar Antalya’daki tek kubbeli cami ve mescitleri doğrudan konu alan bir çalışma olmadığı için, ilgili kaynaklar kısmında Antalya tarihi ve yapıları hakkında kısmen bilgi veren yayınlar kısaca tanıtılmıştır (11-14). Bunlar içerisinde Leyla Yılmaz tarafından hazırlanan “*Antalya, Bir Ortaçağ Türk Şehrinin Mimarlık Mirası ve Şehir Dokusunun Gelişimi (16. Yüzyılın Sonuna Kadar)*” adlı çalışma önemlidir.

Antalya Tarihi (14-16) alt başlığında ise şehrin kuruluşundan başlayarak günümüze kadar geçirdiği değişim ve dönüşüm ele alınmıştır. Anadolu Selçuklu Dönemi’nde fethedilen şehir önemli bir liman kenti olmasından dolayı sürekli el değiştirmiştir. Türk hâkimiyeti döneminde sırasıyla Anadolu Selçukluları, Hamidoğulları (Teke-Oğulları), Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti egemenliğine girmiştir.

Katalog (17-154) bölümünde çalışmaya dâhil edilen; *Süleymaniye (Alaaddin) Camisi* (17-27), *Bali Bey-Bal Bey Camisi* (28-34), *Murat Paşa Camisi* (35-49), *Tekeli Mehmet Paşa Camisi* (50-69),

* Yrd. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Antalya. lokmantay@gmail.com.tr

Ömer Paşa Camisi (70-88), Nasreddin-Kasaba-Yusuf Ağa Camisi (89-95), Müsellim Camisi (96-107), Hasköy (Eski) Mescidi (108-112), Ağalar Önü Mescidi (113-118), Takkacı Mustafa-Müftü Mescidi (119-122), Hacı Hasan Ağa Mescidi (123-127), Edipzade Mescidi (128-132), İskele Mescidi (133-138), Yeşilkaraman Mescidi (139-143), Kızıllı Mescidi (144-147), Alacami Mescidi (148-150) ve Kürüş Köyü Mescidi (151-154) olmak üzere toplam 17 adet yapı kronolojik olarak tanıtılmıştır. Ancak önce camiler, ardından da mescitler kronolojik olarak sıralanmıştır. Söz konusu yapılar arasından, çeşitli kurumlar aracılığıyla çizimleri temin edilenler kontrol edilmiş ve eksikleri tamamlanmıştır. Çizimleri olmayan yapıların ise rölöve kurallarına göre arazide ölçüleri alınarak Autocad programında çizimleri yapılmıştır. Son olarak, yapıların ayrıntılı mimari tanımları yapılmış ve süsleme özellikleriyle birlikte her yapı için kısa bir değerlendirmeye yer verilmiştir.

Değerlendirme (155-170) bölümü; *Tipoloji* (155-156), *Malzeme ve Teknik* (156-158), *Yapı Elemanları* (158-161), *Cephe Elemanları* (162-163), *Kitabeler* (163) ve *Süsleme* (163-170) olmak üzere altı alt başlık ve bunların da kendi içerindeki yan başlıklarından oluşmuştur.

Çalışmaya dâhil edilen yapılar öncelikle mimari özellikleri ve işlevleri göz önünde bulundurularak; cami ve mescit olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu ayrıma göre tespit edilen 17 yapının yedisi cami, 10'u ise mescit olarak değerlendirilmiştir. Özellikle yapıların boyutları ve minberlerinin orijinal olup olmaması bu ayırimda belirleyici olmuştur.

Yapılar plan şemasına göre değerlendirildiğinde “*Merkezi Planlı Cami ve Mescitler*” ve “*Tek Mekânlı Cami ve Mescitler*” (155-156) şeklinde iki gruba ayrılmıştır. Yapılardan sadece Tekeli Mehmet Paşa Camisi (50-69) ve Hacı Hasan Ağa Mescidi (123-127) “*Merkezi Planlı Cami ve Mescitler*” grubuna alınmıştır. Kitabın başlığı “*Antalya’da Tek Kubbeli Cami ve Mescitler (Osmanlı Dönemi)*” olmasına karşın merkezi planlı olarak tanımlanan bu yapılar da çalışmaya dâhil edilmiştir. Burada tek kubbeli yapıdan, diğer örtü elemanlarıyla birlikte harimde sadece bir adet kubbe bulunması gerektiği anlaşılmaktadır. Diğer yapılar ise “*Tek Mekânlı Cami ve Mescitler*” grubuna girmiştir. Bunlar içerisinde özellikle İskele Mescidi (133-138) altıgen plan şemasıyla ünik bir eserdir. Ancak mescidin içeriden kubbe, dışarıdan kiremit kaplı basık altıgen bir külahla örtülü olması da dikkat çekicidir.

Malzeme ve Teknik (156-158) alt başlığında, yapıların inşasında taş, tuğla ve ahşap malzeme kullanılmış olduğuna değinilmiştir. Akabinde, ana inşa malzemesi olarak kullanılan yapı malzemeleri taş, düzgün kesme blok, kaba yontu blok ve moloz taş şeklinde sıralanmaktadır. Yapıların büyük çoğunluğunda taş malzeme görülürken; iki örnekte tuğla yoğun olarak görülmektedir. Ahşap malzeme, kapı ve pencere kanatlarıyla birlikte minber, vaaz kürsüsü, minare ve mahfillerde yer almıştır. Ayrıca alçı, çini, kurşun ve demir malzeme mevcuttur. Alçı ve çini az sayıda yapıda süsleme amacıyla kullanılmıştır. Kurşun, yapıların örtü sistemlerinin kaplamalarında; demir ise pencere korkuluklarında kullanılmıştır.

Yapı Elemanları (158-161) bölümü; duvarlar, üst örtü elemanları, kubbeler, geçiş elemanları, taşıyıcı ayak ve sütunlar, son cemaat yeri, minareler, mihraplar, minberler, vaaz kürsüleri ve mahfiller olmak üzere 11 yan başlıktan oluşmuştur.

Yapıların duvar kalınlıkları 0,82 m ile 1,80 m arasında değişmektedir. Kitabın adından da anlaşılabacağı üzere yapıların tamamı tek kubbelidir. Ancak bazı yapılarda kubbeyle birlikte yan mekânlarda tonoz da kullanılmıştır. Kubbelere pandantif, tromp ve Türk üçgen kuşağıyla geçilmiştir. Küçük ölçekli yapıların kubbeleri duvarlara otururken; daha geniş harime sahip olan yapılarda

taşıyıcı ayak ve sütunlara yer verilmiştir. Dokuz adet cami ve mescitte son cemaat yeri mevcuttur. Küçük mescitlerin diğerlerinde ise son cemaat yerleri bulunmamaktadır. İncelenen eserlerden 13 adedinde minare vardır. Bunlardan üç yapının minaresi orijinal değildir. Sadece Murat Paşa Camisi'nin minaresi iki şerefeli, diğerleri ise tek şerefelidir. İncelenen 17 yapıdan dokuzunun mihrabı orijinaldir. Diğerleri ise onarımlarda yenilenmiştir. Mihrap nişleri poligonal ve daire-sel planlıdır. Yapıların tamamında minber bulunmaktadır. Ancak bunlardan 10 tanesi daha sonra eklenmiştir. Orijinal olduğu düşünülen Süleymaniye, Balibey ve Müsellim camilerini minberleri ahşap; Murat Paşa, Tekeli Mehmet Paşa, Ömer Paşa ve Nasreddin camilerinin minberleri ise mermerdendir. Yapılardan sadece Süleymaniye Camisi'nin üzerinde yapım kitabesi de bulunan ahşap vaaz kürsüsü orijinaldir, diğerleri onarımlarda yenilenmiştir. İncelenen cami ve mescitlerden dokuzunda kadınlar mahfili vardır. Mahfillerin tamamı harimin kuzey duvarı boyunca uzanmaktadır. Boyutları itibarıyla küçük olan mescitlerde ise mahfil bulunmamaktadır.

Yapıların kapı ve pencereleri *Cephe Elemanları* (162-163) adı altında ayrı bir alt başlık olarak incelenmiştir. Giriş açıklıkları genellikle basit lentolu veya yuvarlak kemerli olarak düzenlenmiştir. Süleymaniye, Murat Paşa, Tekeli Mehmet Paşa, Ömer Paşa ve Nasreddin camileri ile Edipzade Mescidi'nde ise daha özenli kapılar mevcuttur. Yapıların doğal aydınlatılması beden duvarları ve kasnaklara açılan pencereler vasıtasıyla sağlanmaktadır. Cami olarak incelenen daha büyük boyutlu yapılarda iki kademeli pencereler yer alırken; mescitlerde ise tek sıra pencere uygulaması görülmektedir. Pencereler genellikle dikdörtgen forma ve sivri kemerli alınlığa sahiptir. İncelenen yapılardan dokuzunda inşa kitabesi bulunmaktadır. İnşa kitabelerinin yedisinde bani ismi geçerken; hiçbirinde mimar adı geçmemektedir.

Antalya'daki tek kubbeli cami ve mescitler genellikle sade tasarlanmış binalardır. Ancak bezemenin yoğun olduğu örnekler de mevcuttur. Yazar yapıların süslemelerini değerlendirirken; önce kullanılan malzemeye göre bir ayırım belirtmiş, daha sonra süslemenin türüne göre her malzeme için ayrı bir gruplandırma daha yapmıştır.

Kullanılan malzemeye göre süsleme çeşitlerine baktığımız zaman, bunlar taş, çini, kalemşi, ahşap ve alçı olarak gruplandırılmıştır. Kullanım oranlarına baktığımız zaman ise; taş süsleme altı, çini süsleme dört, kalemşi süsleme yedi, ahşap süsleme bir ve alçı süsleme iki yapıda görülmüştür. Taş süsleme yapıların kapı ve pencerelerinde, çini süsleme pencere alınlıkları ve mihraplarda, kalemşi süsleme kubbe ve geçiş elemanları ile mihrap, minber ve mahfillerde, ahşap kapı ve pencere kanatlarıyla minber ve vaaz kürsüsünde, alçı ise mihraplarda uygulanmıştır.

Süsleme türlerine baktığımız zaman, bitkisel, geometrik, mukarnas ve yazıdan oluşmuştur. Bitkisel ve geometrik süslemeler diğerlerine oranla daha fazla kullanılmıştır. Bitkisel süslemelerde; palmet, rumi, gül, gülbezek, lale, şakayık, hatai, papatya, karanfil, gonca ve bahar açmış çiçek dalları görülür. Bunlar içerisinde palmet ve rumi en çok kullanılanlardır. Geometrik düzenlemelerde altı, sekiz, on, on iki ve on altı kollu yıldızlar yer alır. Taç kapı ve mihrap kavsaralarında mukarnas uygulanmıştır.

Sonuç (171-173) bölümünde çalışmadan elde edilen bilgilerin genel bir yorumlaması yapılmıştır. Çalışmaya dâhil edilen 17 yapıdan 15'nin küçük mahalle mescidi şeklinde inşa edilmiş olması, yapıların mahalle sakinleri tarafından ihtiyacı karşılamak amacıyla yapıldığını göstermektedir. Özellikle bölge halkının ekonomik koşulları göz önüne alındığında yapıların küçük ve süslemesiz olmaları daha anlaşılır olmaktadır.

Kaynakça (174-176) iki kısım halinde verilmiştir. İlk olarak kitapta kullanılan yayınların tamamı

yazar soyadlarına göre alfabetik olarak sıralanmıştır. İkinci kısımda ise *Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü Arşivi* ve *Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden* alınan belgeler sıralanmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi kısmında da bu arşivden temin edilen belgeler ve numaraları verilmiştir.

Kitap, Antalya il, ilçe ve köylerindeki Osmanlı Dönemi'ne tarihlendirilen tek kubbeli cami ve mescitlerin tamamının toplu şekilde incelenmesi bakımından oldukça önemlidir. Özellikle köylerdeki yapılar iyi niyetli ama bilinçsiz yapılan onarım ve müdahaleler sonucunda asli özelliklerini yitirmektedir. Bu bağlamda, söz konusu çalışmada kaynaklardan tespit edilen yapılar yerinde görülüp planları çıkarılmış, fotoğrafları çekilmiş ve mimari tanımları yapılmıştır. Böylece yapıların mevcut durumu belgelenmiş ve kayıt altına alınmıştır. Ayrıca kitap, arazi çalışmasının yanında vakfiye ve arşiv belgelerine de dayanmaktadır. Sonuç olarak eser; Antalya il, ilçe ve köylerindeki Osmanlı Dönemi tek kubbeli cami ve mescitlerinin toplu şekilde tanıtılıp, hem kendi içinde hem de Anadolu'daki benzer örneklerle karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi bakımından önemlidir.